

JUOZAS ŽILIONIS

Vilniaus pedagoginis universitetas

ŠV. BONAVENTŪRA APIE DIEVIŠKAJĄ BŪTIES APŠVIETIMĄ

St. Bonaventura on the Divine Illumination of Being

SUMMARY

The article considers the concept of divine illumination by St. Bonaventura, Minister General of the Order of Friars Minor, a Cardinal Bishop of Albano, Doctor of the Church, medieval scholastic theologian, philosopher and mystic. His philosophically problematic doctrine on light determines the limits of created world and describes its harmony. According to Bonaventura, the light is the substantial form and nature of all material forms and the source of their activity. The doctrine divides the light into four parts and six kinds: the parts are associated with the art of mechanics as well as sensual, philosophical and scriptural knowledge; the kinds are associated with six levels of cognitive powers. The whole human cognition consists of logical, ontological, psychological and theological (scriptural) aspects. The latter is the highest, since in a mystical sense it marks the coming back of illumination to its own source – God.

SANTRAUKA

Straipsnyje atskleidžiamas pranciškonų Ordino generolo, Bažnyčios daktaro, kardinolo, mistiko, teologo ir filosofo Bonaventūros sudėtingas gyvenimo kelias ir jo koncepcija apie dieviškąjį būties apšvietimą. Jo šviesos doktrina atskleidžia sukurto pasaulio harmoniją ir ribas, tapdama viena iš esminių filosofinių problemų. Šviesą Bonaventūra traktuoja kaip formą arba prigimtį, kuri geba tapti kitų kūniškų formų pagrindu ir jų aktyvumo šaltiniu. Šviesos doktrinoje yra išskiriamos keturios dalys ir šešios rūšys. Šviesos dalys siejamos su mechanikos menu, jutiminiu, filosofiniu ir Šventojo Rašto pažinimu. Šešios šviesos rūšys nušviečia šešis pažinimo lygmenis. Visas žmogiškasis pažinimas, kuris apima loginį, ontologinį ir psichologinį aspektus, baigiamas Šventojo Rašto pažinimu. Toks pažinimo ratas užbaigia šešių šviesų kelią ir jų paskirtį. Per Šventąjį Raštą mistine prasme pasaulio nušvitimas grįžta prie Dievo, iš kurio jis gavo pradžią.

RAKTAŽODŽIAI: Šv. Bonaventūra, šviesa, apšvietimas, menai, pažinimas, teologija, Šventasis Raštas.

KEY WORDS: St. Bonaventura, light, illumination, arts, knowledge, theology, Holy Scripture.

IVADAS

Bonaventūra, kurio tikroji pavardė Jonas Fidanca, (it. Giovanni Fidenza, 1221–1274), Serafiškasis (serafimai – ST aprašyti šešiasparniai angelai) mokytojas, gimė gydytojo šeimoje, nedideliame Bagnoregijos miestelyje, Toskanos provincijoje, Italijoje. *Didžiosios legendos (Legenda Maior Sancti Francisci) Prologe*¹ Bonaventūra rašo, kad jį, dar mažą vaiką esant, nuo sunkios ligos išgydė kreipimasis malda į šv. Pranciškų, todėl jam pagijus tėvai suteikė antrą vardą – Buona Ventura (laimės kūdikis).

Nuo mažens Bonaventūra buvo auklėjamas gimtojo miesto pranciškonų vienuolyne. 1236 m. jis atvyko į Paryžiaus universiteto Menų fakultetą studijuoti filosofijos. 1243 m., baigęs laisvųjų menų bakalauro studijas, įstojo į pranciškonų ordiną Paryžiaus vienuolyne. Vienuolyno steigėjas Aleksandras Hališkis (lot. Alexander Halensis, 1185/6–1245) tapo jo teologijos mokytoju. Jis Bonaventūrai visam gyvenimui išliko dideliu autoritetu, kurį po mirties vadino „mūsų šviesios atminties mokytoju ir tėvu Aleksandru“².

Būdamas vienuoliu, 1243 m. Bonaventūra pradėjo studijuoti Paryžiaus universitete, Teologijos fakultete. 1248 m. jam buvo suteiktas Šventojo Rašto bakalauro laipsnis su teise viešai skaityti Bibliją. Po Biblijos bakalauro studijų Bonaventūra rengia darbą iš Petro Lombardo (lot. Petrus Lombardus, ~1095/10–1160) *Sentencijų*, kuriame kritikuoja lotyniškąjį averoizmą. 1250 m. jis įgyja sentencijų bakalauro laipsnį, leidžiantį komentuoti *Sentencijų* knygas. Teologijos fakultete Bonaventūra skaitė Biblijos paskaitas ir komentavo *Sentencijas* iki 1253 m.

Tais metais Paryžiaus universiteto korporacijai iškilo pavojus netekti savo privilegijų, kurias garantavo 1234 m. popiežiaus Grigaliaus IX paskelbta bulė³. Šioje bulėje Paryžiaus ir Bolonės universitetų dėstytojai buvo pripažinti kaip korporacija, turinti igaliojimą parengti statutą ir naudotis boikoto teise.

1253 m., kilus universitete riaušėms ir žuvus vienam iš dėstytojų, buvo nutrauktos paskaitos. Pasauliečiai dėstytojai paskelbė streiką, prie kurio atsakė prisidėti profesoriai dominikonai ir pranciškonai, todėl „naudodamiesi teise tvarkyti narystę, dėstytojai pasauliečiai pašalino vienuolius iš universiteto“⁴. Bonaventūra, kaip pranciškonas, dėstyti universitete nebegalėjo, todėl magistro laipsnis jam 1253 m. buvo suteiktas pranciškonų mokykloje. 1254 m. Bonaventūra gynė teologijos daktaro disertaciją *Ginčytini klausimai apie Kristaus mokymą pranciškonų mokykloje*, kurioje jis dėstė iki 1257 m., nes Paryžiaus universitetas „jo nepripažino dėl profesorių priešišku mo elgetaujantiems vienuoliams (dominikonams ir pranciškonams)“⁵.

Kovai prieš vienuolių ordiną įsigalėjimą universitete vadovavo teologas, kanonų teisės daktaras, Vilhelmas Senta-mūrietis (pranc. Guillaume de Saint-Amour, 1200/2–1272). Stiprindamas savo poziciją prieš elgetaujančių ordino narių dėstymą universitete, Vilhelmas Senta-mūrietis 1256 m. parašė traktatą *Apie naujojo amžiaus pavojus (De periculis novissimorum temporum)*. Traktate jis užsi puolė pranciškonus ir dominikonus, kad jie propaguoja Šventojo Sosto smerkiamą Jokimo Fjoriečio (lot. Joachimus Floren-

sis, it. *Gioacchino da Fiore*, ~1130–1202) *Spiritus Sanctus* koncepcija⁶, kuri kelia pavojų ne tik krikščionių Bažnyčiai, bet ir visai kultūrai. Kaip pastebi Georges Duby, Sentamūrietis „kaltino elgetaujantiuosius kaip apsišaukėlius, pasaulietinių mokytojų varžovus, o kartu puolė ir popiežių, jų globėją“⁷

Vykstant atkakliai kovai tarp pasauliečių ir vienuolių dėstytojų, situaciją pakeitė popiežius Aleksandras IV. 1256 m. jis pasmerkė Vilhelmo Sentamūriečio traktatą⁸ ir patvirtino teisę pranciškonams ir dominikonams turėti katedras. Tų pačių metų spalio 23 d. popiežius konkrečiai įvardino Bonaventūrą ir Tomą Akviniėtį, kaip galinčius užimti katedras, tačiau universitetas jiems atidėjo daktarų laipsnio teikimą iki 1257 m. spalio mėnesio⁹.

Universitete Bonaventūrai teko dirbti neilgai. 1257 m. vasario 2 d. jis buvo išrinktas ordino generolu ir turėjo nutraukti ką tik prasidėjusią dėstytojo karjerą. 1273 m. popiežius Grigalius X jį paskyrė Albano vyskupu ir kardinolu. 1274 m. popiežius Grigalius X sušaukė Liono Susirinkimą, pavesdamas Bonaventūrai sudaryti dvi komisijas. Viena komisija turėjo su Konstantinopolio imperatoriumi paruošti Rytų ir Vakarų Bažnyčių uniją, kita – parengti Bažnyčios reformos galimybių gaires. Baigiantis Liono Susirinkimo IV sesijai, Bonaventūra susirgo ir 1274 m. liepos 15 d. mirė. Popiežius jam suteikė paskutiniuosius

sakramentus. Jis buvo palaidotas Liono pranciškonų vienuolyne. 1434 m. Liono mieste Bonaventūros atminimui buvo pastatyta bažnyčia, į kurią perkėlė velionio palaikus. 1482 m. balandžio 14 d. šv. Petro Bazilikoje popiežius Sikstas IV kanonizavo šv. Bonaventūrą, o 1587 m. popiežius Sikstas V bule *Triumfuojanti Jeruzalė (Triumphantis Hierisalem)* paskelbė jį vienu iš penkių didžiųjų Bažnyčios mokytojų.

Gausus Bonaventūros kūrybinis palikimas apibūdina jo dvasinio gyvenimo idealą: „tai meditacinio kopimo į dangiškąjį skliautą kelias, einantis per sąžinės išbandymą, Kristaus kančių ir mirties apmąstymą, atvedantis į susijungimą su Dievu per meilę ir dieviškojo grožio suvokimą Trejybės kontempliacijoje“¹⁰.

Pagrindiniai Bonaventūros veikalai: *Komentarai Petro Lombardo keturioms sentencijų knygoms (Comentarii in quatuor libros sententiarum Petri Lombardi)*, *Soarsyti klausimai apie Švč. Trejybę (Quaestiones disputate de Trinitate)*, *Apie Kristaus žinojimą (De scientia Christi)*, *Apie menų sugrąžinimą prie teologijos (De reductione artium ad theologiam)*, *Pokalbiai apie pasaulio sukūrimą (Collationes in Hexaemeron)*, *Sielos vadovas į Dievą (Itinerarium mentis in Deum)* ir kt. Popiežiaus Siksto V paliepimu 1588–1599 m. buvo išleistas jo darbų pirmas leidimas, kurį sudarė septyni tomai, o vėlesnis Paryžiaus leidimas 1864–1871 m. apima penkiolika tomų.

ŠVIESOS FENOMENAS

Šviesa, būdama viena iš pirmųjų keturių realybių, Bonaventūros apibrėžiama „kaip forma arba prigimtis, gebanti tapti kitų kūniškų formų pagrindu bei galinti virsti aktyvumo šaltiniu, atitin-

kančių kiekvienos kūniškos formos didingumą ir veikimo sugebėjimus“¹¹.

Traktate *Apie menų sugrąžinimą prie teologijos (De reductione artium ad theologiam)* jis apibūdina sklindančias iš pir-

minio šviesos šaltinio keturias šviesos dalis ir šešias jos rūšis. Pirmoji šviesa yra išorinė, kuri apšviečia žmogaus protą, suteikdama jam galimybę pažinti gaminių formas. Toks pažinimas, leidžiantis pasigaminti įrankius bei įvairius gaminius, kurie kompensuoja žmogaus ribotą galias, vadinamas mechanikos menu ir pagal kilmę yra labiausiai nutolęs nuo filosofinio pažinimo. Mechaninį pažinimą Bonaventūra sieja su septyniais serviliniais menais: audimu, ginklų gaminiu, žemdirbyste, medžiokle, jūreivyste, medicina ir teatru. Šie menai teikia žmogui gerovę, išsklaido liūdesį ir pašalina nepriteklių.

Antroji žemiausioji šviesa, padėdama suvokti gamtos formas, skleidžiasi jautiminiu pažinimu (*cognitionis sensitivae*), kuris „prasideda nuo išorės ir toliau vyksta, padedant kilniai kūno šviesai“¹². Remdamasis šv. Augustinu, Bonaventūra jautiminį pažinimą pagal šviesos elementų prigimtį skirsto į penkias rūšis, kurios atitinka penkis pojūčius: „kadangi yra penkios paprastos pasaulio medžiagos – keturi elementai ir esmė (*essentia*), – kad žmogus galėtų suvokti visas šių medžiagų formas, jis turi penkis jas atitinkančius pojūčius, nes neįmanomas kitoks suvokimas (*apprehensio*), kaip tik per organo ir objekto tam tikrą panašumą ir dermę“¹³.

Rega, pasak Bonaventūros, sielai perteikia dangiškuosius, švytinčius ir spalvotus kūnus, lytėjimas – kietuosius ir žemiškuosius kūnus, o „per kitas tarpines jusles patenka tarpiniai kūnai, kaip per skonį – skystieji, per klausą – oriniai, per uoslę – lakieji“¹⁴. Tokiu būdu juslių pagalba „į žmogaus sielą įžengia visais jūtamaisiais pasaulis“¹⁵ ne tik kaip sa-

vybinės (šviesa, garsas, kvapas, skonis, šaltis, karštis, drėgmė, sausumas), bet ir kaip bendrosios (skaičius, dydis, išvaizda, padėtis, judėjimas) jūtamybės.

Trečioji šviesa, apšviesdama žmogaus protą, padeda jam suvokti intelektines tiesas (*intelligibiles veritates*). Ši šviesa yra vidinė, kadangi „tiria vidines ir nematomas priežastis“¹⁶, naudodamasi mokslų pradais ir iš prigimties žmogui įdiegtomis tiesomis. Tokį pažinimą Bonaventūra vadina filosofiniu pažinimu, jį suskaido į tris dalis: racionalių, natūraliųjų ir moralinių, o skaidymą pagrindžia trimis būdais.

Pirmasis skaidymo būdas paremtas svarstymo (*sermonum*), daiktų (*rerum*) ir papročių (*morum*) tiesomis. Svarstymo tiesa siejama su racionaliąja, daiktų tiesa – su natūraliąja, o papročių tiesa – su moraline šviesos dalimis. Antrasis būdas siejamas su priežastimis. Kaip protas Dieve geba išvelgti veikiančiąją, formaliąją arba pavyzdinę ir tikslo priežastis, arba kitaip tariant, buvimo priežastį, pažinimo pagrindą ir gyvenimo tvarką, analogiškai yra ir filosofiniame nušvitime: tai, kas nušviečia arba daro suvokiamomis buvimo priežastis, vadiname fizika, kas nušviečia pažinimo pagrindą – logika, o gyvenimo tvarką – morale arba praktika. Trečiasis būdas aiškina, kad filosofinio pažinimo šviesa trejopai nušviečia žmogaus intelektualinius gebėjimus. Kada intelektualiniai gebėjimai, apšviesti filosofinės šviesos, motyvuoja veiksmus, tada jie atlieka moralinę funkciją; kada valdo save – vykdo natūraliąją funkciją, o kada reguliuoja aiškinimą – atlieka svarstymo funkciją. Tokiu būdu, pasak Bonaventūros, žmogus „yra apšviečiamas gyvenimo tiesa, pažinimo tiesa ir mokslo tie-

sa¹⁷. Išsamiau tokį apšvietimą Bonaventūra atskleidžia traktate *Sielos vadovas į Dievą* ir pabrėžia, kad apšviečiamų tiesų tarpusavio santykis yra Švenčiausiosios Trejybės atspindys.

Filosofinis pažinimas savo šviesa padeda sielai trimis būdais regėti palaimingą Trejybę. Bonaventūra, suteikdamas išskirtinį vaidmenį filosofiniam pažinimui, trejopą sielos regėjimą sieja su trejopu filosofijos skirstymu, t.y. į racionaliąją, natūraliąją ir moralinę. Racionalioji arba pirmoji filosofijos dalis „nagrinėja buvimo priežastį ir todėl veda į *Tėvo galybę*, antroji [natūralioji] – suvokimo pagrindus ir todėl veda į *Žodžio išmintį* [Sūnaus], trečioji [moralinė] nagrinėja gyvenimo tvarką, tad veda į *Šventosios Dvasios gerumą*“¹⁸. Tokiu būdu filosofiniame pažinime Tėvas atstovauja metafiziką, Sūnus – matematiką, o Šventoji Dvasia – fiziką.

Bonaventūra, aiškindamas trečiąją šviesą, kaip kreipiančią mūsų mąstymą į tiesų suvokimą, racionaliąją arba svarstymo tiesą sieja su trimis mokslais: gramatika, logika ir retorika. Gramatika padeda išreikšti mintį, todėl ji ugdo suvokimą (*apprehensio*); logika moko samprotauti, todėl jai svarbu sprendimų (*judicatum*) priėmimas; retorika, apeliuodama į jausmus, sukelia jaudinimą (*motus*). Kadangi žmogaus intelektas „suvokia per suderintą (*congruum*) kalbėjimą, sprendžia per teisingą (*vertum*), jaudina per puošnų (*ornatum*) kalbėjimą, šis trigubas pažinimas atsižvelgia į tris kalbėjimo ypatybes“¹⁹.

Šiame trigubame pažinime žmogiškasis intelektas, kaip pastebi Bonaventūra, sprendimus turi grįsti formaliais principais, kurie taip pat gali būti trejopi: formalūs principai (*rationes formales*)

susiję su materija; intelektualiniai principai (*intelectuales*), susiję su siela; idealieji principai (*ideales*), susiję su dieviškąja išmintimi.

Analogiškai jis suskirsto natūraliąją filosofiją į tris mokslus: fiziką, matematiką ir metafiziką. Fizika tiria daiktus, kurie atsiranda ir išnyksta pagal jų prigimtį ir pirminius pradus (*rationes seminales*); matematika analizuoja abstrakčias formas, atsižvelgdama į inteligibilius pradus (*intelligibiles rationes*); metafizika domisi visos būties pažinimu ir „sugrąžina juos [būties dalykus] prie vieno pirminio prado, iš kurio jie atsirado, arba prie Dievo, kaip prado, tikslo ir pavyzdžio, atsižvelgdama į idealius principus (*ideales rationes*), nors metafizikai ir ginčijasi dėl šių idealių principų“²⁰.

Moralės filosofijos suskaidymo būdas, pasak Bonaventūros, taip pat funkcionaluoja trimis aspektais. Tokį skaidymą jis sieja su gyvenimą skatinančiais pradais, kurie apima tris sritis: asmeninę, šeimyninę ir visuomeninę. Remdamasis tokiu skaidymu, moralinę filosofiją jis padalina į tris dalis: individualią arba monastinę, ūkinę arba ekonominę ir politinę. Šiuos pavadinimus Bonaventūra etimologiškai sieja su graikų kalbos žodžiais: monastinė (μόνος) – vienas, ekonomika (οικία) – namas, politika (πόλις) – miestas-valstybė.

Ketvirtoji šviesa, apšviečianti žmogaus išganymo tiesas, yra Šventojo Rašto tiesa. Ji yra vadinama aukščiausiaja, kadangi „veda prie aukštesnių dalykų, parodydama tai, kas yra viršum proto (*rationem*)“, taip pat dėl to, kad sklinda iš *šviesybių Tėvo* ne per atradimą, bet per įkvėpimą“²¹. Nors Šventojo Rašto šviesa tiesiogine prasme yra viena, bet interpretuojama dvasine ir mistine prasme trejopai.

Visų Šventojo Rašto knygų dvasinę prasmę Bonaventūra skirsto į alegorinę, moralinę ir mistinę (anagoginę): „alegorinė, kuri mus moko, kokiais dieviškais ir žmogiškais dalykais reikia tikėti, moralinė, kuri mus moko, kaip reikia gyventi, ir mistinė (*anagogicus*), kuri mus moko, kaip atsiduoti Dievui“²². Remdamasis tokiu skaidymu, Bonaventūra teigia, kad Šventasis Raštas žmogų moko trijų dalykų: apie Kristaus amžinąjį gimimą ir įsikūnijimą, apie gyvenimo būdą ir apie sielos susijungimą su Dievu. Pirmasis dalykas priklauso tikėjimui, antrasis – papročiams, trečiasis dalykas veda į tikslą, vienijantį tikėjimą ir papročius.

PAŽINIMO ŠVIESŲ GRĮŽIMAS Į ŠVENTĄJĮ RAŠTĄ

Šešios šviesos rūšys, pasak Bonaventūros, atspindi sukurto pasaulio ribas ir tvarką, kurią padeda pažinti Šventasis Raštas. Kadangi visos šešios šviesos yra kilę iš vienos šviesos, tai „ir visi šie pažinimai derinasi Šventajame Rašte, jame pasiekia tobulumą ir jo pagalba nukreipiami į amžinąjį nušvitimą“²⁵. Vadinasi, kaip teigia Bonaventūra, visas žmogiškasis pažinimas baigiamas Šventojo Rašto pažinimu, per kurį mistine prasme nušvitimas grįžta į Dievą, iš kurio ir gavo pradžią. Toks pažinimo ratas užbaigia šešių šviesų kelią ir jų paskirtį.

Analizuodamas šešių pažinimų nušvitimo ratą, Bonaventūra atskleidžia, kaip atskiros pažinimo šviesos grįžta į Šventojo Rašto šviesą. Pirmiausia jis tiria jutiminio pažinimo nušvitimą, kuris jausmų pagalba visiškai nukreiptas į pažinimą. Pažinimo procesą, kaip teigia

Pagal pirmąją šviesos klasifikaciją, aptaręs jos keturias sklaidos dalis, Bonaventūra išvardina šešias jos rūšis: Šventojo Rašto šviesa, jutimiško pažinimo šviesa, mechanikos meno šviesa, racionali filosofijos šviesa, natūralios filosofijos šviesa ir moralinės filosofijos šviesa. Baigiantis šeštai dienai, šešios šviesos rūšys mūsų pasaulyje užbaigia pažinimą: „Meilė niekada nesibaigia. Išnyks pranašystės, paliaus kalbos, baigsis pažinimas“ (1 Kor 13, 8). Tada išaušta „septintoji, poilsio, diena, kuri neturi vakaro, būtent – *šlovės diena*“²³. Septintąją dieną „sielos proveržio dėka žmogaus sielos įžvalgumas ilsėtusi nuo visų darbų, kuriuos atliko“²⁴.

Bonaventūra, sudaro trys sandai: pažinimo aplinka (*medium*), pažinimo praktika (*exercitium*) ir pažinimo džiaugsmas (*oblectamentum*).

Pažinimo aplinkoje skleidžiasi amžinas Žodžio gimimas ir jo įsikūnijimas, kuris yra panašus į Tėvą, kaip pasaulio Kūrėją. Objekto panašumas žadina žmogaus pojūčius ir gebėjimus pažinti, tačiau, kaip pabrėžia Bonaventūra, tik jutiminiu aktu jis nėra pasiekiamas. Pradžioje jutimo organai geba priimti objekto panašumą, kuris padeda atsirasti naujam suvokimui. Panašumo dėka per šį suvokimą įvyksta objekto pažinimas, „nors objektas ne visada juntamas, tačiau visada, išeidamas iš savęs, jis kuria panašumą, išreiškiantį jo vientisumo dalį. Tokiu būdu vidiniu mūsų proto jausmu galima pažinti aukščiausiąjį Protą, kuris amžinai emanuoja panašumą, pavidalą

ir Sūnų²⁶. Remdamasis Šventuoju Raštu „atėjus laiko pilnatvei, Dievas atsiuntė savo Sūnų, gimusį iš moters“ (Gal 4, 4), Bonaventūra teigia, jog, susijungus protui ir kūnui, Sūnus įgauna žmogaus formą, ir per aukščiausiąjį Protą visi mūsų protai grįžta prie Dievo²⁷.

Pažinimo procese, aptardamas antrąjį sandą, Bonaventūra analizuoja jausmų praktiką, kuri determinuoja žmogaus gyvenimo būdą. Jausmai, derindamiesi prie objekto, vengia to, kas jiems svetima ir neparanku, „todėl širdies jausmas (*sensus*) laikosi tvarkos; kai jis pats save nukreipia į tai, kam skirtas, atmeta abejingumą; vengdamas to, kas jam kenksminga, atmeta geidulingumą; nenaudodamas to, kas jam svetima, atmeta puikybę“²⁸.

Nagrinėdamas trečiąjį sandą, jis išryškina sielos džiaugsmą, per kurį skleidžiasi Dievo ir žmogaus sielos vienybė. Kiekvienas žmogaus pojūtis, pasak Bonaventūros, trokšta susijungti su juntamu objektu ir, jį pažinęs, patiria džiaugsmą be paliovos tęsdamas tolimesnes objektų paieškas. Analogiškai Bonaventūrai ir širdies jausmas turi ieškoti grožio, dermės bei harmonijos kildamas iki mistinio regėjimo. Tokiais samprotavimais siekiama pagrįsti, kaip „jutimiškame pažinime atsiskleidžia paslėpta dieviškoji išmintis ir kaip nuostabiai atsiskleidžia penki dvasiniai pojūčiai, kai juos deriname su kūniškais pojūčiais“²⁹.

Analogiškai, kaip teigia Bonaventūra, dieviškoji išmintis atsiskleidžia ir mechanikos menų nušvitime, kuriant gaminius. Šiuose menuose jis įžvelgia tris aspektus: Žodžio gimimą ir įsikūnijimą, gyvenimo būdą, Dievo bei sielos sąjungą, kurių sklaidą aiškina, atsižvelgdamas į dirbinių gamybą, rezultatus ir naudą. Išskir-

tus aspektus Bonaventūra apibūdina kaip gaminimo meną, gaminio kokybę ir gaminio naudingumą.

Aptardamas gamybos procesą, Bonaventūra pastebi, kad meistras prote pirmiausia turi gaminamo dirbinio pavidalą: „meistras jį išmąsto anksčiau, negu pradėdamas gaminti, o po to gamina taip, kaip prieš tai sumanė. Geriausia, kam jis gabus, – suteikti gaminiui maksimalų panašumą su pavidalu, kurį jis turi savyje, ir jeigu [gaminį] darys su žinojimu ir meile, tai įgyvendins sumanymą“³⁰. Remdamasis šia mintimi, Bonaventūra teigia, kad jokie kūriniai negali atsirasti iš aukščiausiojo Meistro kitaip nei per amžinąjį Žodį, „kuriuo viską pasakė ir per kurį išvedė kūrinus, turinčius ne tik Jo *pėdsako*, bet ir *atvaizdo* žymę, kad per pažinimą ir meilę galėtų būti prilyginami Jam pačiam“³¹.

Gaminio kokybės vertinimu Bonaventūra atskleidžia gyvenimo būdą, kurį apsprendžia žinojimas, norėjimas ir atkaklus veikimas. Remdamasis šv. Augustinu, kuris žmogaus gyvenimo būdą sieja su trimis dalykais, esančiais jame pačiame: „kalbu apie šiuos tris dalykus: būti, žinoti, norėti“³², jis žinojimą priskiria protingajai, norėjimą – geidžiančiajai, veikimą – aistringajai sielos dalims. Sielos galių dėka žinojimas, pasak Bonaventūros, gaminiui suteikia grožį, norėjimas – naudingumą, o atkaklus veikimas – ilgaamžiškumą.

Gaminio rezultatu yra įprasminamas trečiasis aspektas – Dievo ir žmogaus sielos sąjunga, kuri atsiveria trimis vertybėmis: taurumu, darna ir malonumu. Šiai triadai, teigia Bonaventūra, Dievas sukūrė racionaliąją sielą, kuri „aukštintų Jį, tarnautų Jam ir rastų Jame pasitenki-

nimą ir nusiraminiimą, ir visa tai per meilę³³, kurioje esantysis „pasilieka Dieve ir Dievas jame“ (1 Jn 3, 24).

Racionalioji filosofija nušviečiama svarstymu, kuris traktuojamas „kalbančiojo (*proferentis*) aspektu, kalbėjimo būdo (*prolationis*) aspektu ir klausančiojo, arba tikslo pobūdžio, aspektu“³⁴. Svarstymą kalbančiojo aspektu Bonaventūra apibūdina kaip suvokimą protu (suvokinį), kurį suskirsto į tris dalis: proto žodį, žodžio formą ir ištartą žodį, pabrėždamas, kad ištartas žodis nepalieka kalbančiojo proto, bet jį priima klausantysis širdies klausia. Toks skirstymas leidžia suvokti amžinojo Žodžio gimimą iš Tėvo, „kurį Tėvas amžinai suvokė gimdydamas, kaip sakoma Patarlių knygos aštuntajame skyriuje: „Dar nebuvo gelmių, o aš jau buvau pradėtas“ (Pat 8, 24)³⁵, be to, kad žmogus galėtų pojūčiais suvokti, jam buvo suteiktas kūnas: „Tas Žodis tapo kūnu ir gyveno tarp mūsų“ (Jn 1, 14).

Svarstymas kalbėjimo būdo aspektu atskleidžia gyvenimišką veiklą, kuri bus teisinga ir tvarkinga tuo atveju, jeigu žmogus vadovausis teisingomis mintimis, tauriais jausmais ir kuklumu veiksmuose. Šiuo tikslu Bonaventūra analizuoja patį svarstymą, teigdamas, kad jo užbaigimas priklauso nuo trijų kokybių: atitikimo, teisingumo ir puošnumo. Šias kokybes Bonaventūra sieja su šv. Augustino fundamentinėmis gėrio charakteristikomis (saiku, grožiu ir tvarka) ir teigia, kad jos determinuoja žmogaus veiklos vidinius parametrus.

Svarstymas tikslo aspektu suvokiamas kaip siekis ką nors išreikšti, ko nors išmokyti ir kam nors sužadinti. Pasak Bonaventūros, ką nors išreikšti galima tik

per kalbos pavidalą, ko nors išmokyti – tik per įtikinantį apšvietimą, kam nors sužadinti – tik per dorybę. Visa tai gali atlikti tas mokytojas, kuris geba į klausančiojo širdį perteikti kalbos pavidalą ir apšvietimą bei įkvėpti jai dorybę. Kaip pastebi Bonaventūra, niekas negali būti išsamiai pažinta, jeigu pavidalas, apšvietimas ir dorybė nebus susivieniję su siela. Toks susivienijimas veda ne tik prie dalykų pažinimo, bet ir prie Dievo išminties, nes siela „savo pačios vidiniu kalbėjimu yra mokoma pažinti Dievą“³⁶.

Apšvietimas natūralioje filosofijoje siejamas su formaliomis priežastimis materijoje, sieloje ir Dieviškoje išmintyje. Šias priežastis Bonaventūra tiria trejopai: pagal jų išsidėstymo santykį, pagal jų poveikį ir pagal jų vienijimąsi. Priežasčių išsidėstymo santykis atskleidžia amžinąjį Žodį ir įkūnytąjį Žodį. Natūralioji filosofija pagal formaliųjų priežasčių išsidėstymo santykį atskleidžia, jog pagimdytas pradžioje prieš bet kokį laiką ir įkūnytas laiko pabaigoje Dievo Žodis yra Alfa ir Omega: „Aš esu Alfa ir Omega, – sako Viešpats Dievas, kuris yra, kuris buvo ir kuris ateis, Visagalis“ (Apr 1, 8).

Pagal formaliųjų priežasčių poveikį natūralioji filosofija eksplikuoja gyvenimo tvarką, kuri nusistovi Kristaus, Mergelės Marijos ir šventųjų triadoje. Tokį teiginį Bonaventūra grindžia tuo, jog siela netaps „gyva būtybe, jeigu nepriims iš Saulės, tai yra iš Kristaus, maloningos šviesos dovanų ir neigys palaikymo iš paties Mėnulio, tai yra Mergelės Marijos, Kristaus Motinos globojimo, o taip pat jeigu ji neseks kitų šventųjų pavyzdžiu. Per šių įtakų dermę siela įgauna gyvenimą ir tobulumą“³⁷.

Formaliųjų priešasčių vienijimasi natūralioji filosofija aiškina, kaip vyksta sielos susijungimas su Dievu. Pastebėjęs, kad kūniška prigimtis su siela jungiasi tarpininkaujant skysčiui, dvasiai (jausminiam fluidui) ir šilumai, kaip triadai, kuri paruošia kūną gyvybės priėmimui iš sielos, Bonaventūra teigia, kad „Dievas neduoda gyvybės ir nesivienija su ja, jeigu ji nesuvilgyta atgailavimo ir dievobaimingumo ašaromis, jeigu netaupo dvasinga, paniekinusi žemiškus dalykus, jeigu nesušildyta ilgesiu dangiškosios tėvynės ir Paties Mylimojo“³⁸. Taip natūralioji filosofija aiškina Dievo išminties slėpinį.

Šeštoji pažinimo šviesa, pasak Bonaventūros, į Šventąjį Raštą grįžta per moralinės filosofijos nušvitimą, kuriuo pirmiausia siekiama bendrojo teisingumo, kuris siejamas su valiojimo teisingumu. Teisingumą Bonaventūra tiria trimis aspektais, t.y. trejomis tiesomis.

Pirmoji tiesa atskleidžia, kad teisingumas tarp Dievo ir žmogaus atsiskleidžia per tarpininką: „kaip daiktas išvedamas iš Dievo per Dievo Žodį, taip jo visiškam sugrįžimui pas Jį būtina, kad tarpininku tarp Dievo ir žmogaus (1 Tim 2, 5) būtų ne tik Dievas, bet ir žmogus, gražinantis žmones prie Dievo“³⁹.

Antrąją tiesą parodoma, kad teisingumas apsprendžia žmogaus gyvenimo būdą. Bonaventūra teigia, kad teisingai

gyvena tik tas žmogus, kuris vadovaujasi Dieviškojo įstatymo taisyklėmis. Tai įmanoma tuo atveju, kai žmogaus valia paklūsta būtiniams nurodymams, išganingiems išėjimams, tobuliems patarimams, kad žmogus galėtų suvokti „Dievo valią, – kas gera, tinkama ir tobula“ (Rom 12, 2). Tada ateina teisingo gyvenimo tvarka, kurioje nelieka vietos jokiems nukrypimams.

Trečioji tiesa liudija, kad teisingumas skleidžiasi Dievo ir sielos sąjunga. Pasak Bonaventūros, kadangi Dievas yra virš mūsų, tai ir žmogaus protas turi būti nukreiptas į aukštybes. Susivienijimas su Dievu įvyks tada, „kada protingoji sielos dalis sutars su pirmąją tiesą šalia savęs ir aukščiau už visa kita, kada aistringoji dalis ras atramą aukščiausiam dosnume, o geidulingoji atsiduos gerumui, tada tas, kuris tokiu būdu pasišvęs Dievui, „tampa viena dvasia su juo“ (1 Kor 6, 17)“⁴⁰.

Bonaventūra atskleidė, kad „daugeriopa Dievo išmintis“ (Ef 3, 10) atvirai perduodama Šventajame Rašte ir paslepia bet kuriame pažinime ir bet kurioje prigimtyje, todėl, kaip pastebi Jose Antonio Merino, „krikščionių filosofas privalo tikėjimo šviesa užbaigti tai, ko pagoniška filosofija be tikėjimo negalėjo padaryti, ir sukurti realybės visumą bei daugybę jos skirtingų apraiškų, apimančią vieningą sistemą“⁴¹.

POST SCRIPTUM

Bonaventūros šviesos koncepcijoje vienijami teologiniai, filosofiniai ir mistiniai elementai. Šviesa, būdama pažinimo pradžia ir pabaiga, kaip kūnų pri-

gimtis, suteikia jiems gebėjimą veikti, o kaip Šventojo Rašto kontempliacija, pažinimą gražina į Dievą, iš kurio ji gavo pradžia.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Žr. San Buenventura. *Legenda Maior Sancti Francisci. Prologus 3.3* // <http://www.franciscanos.net/fuentes/legmaior.htm>
- ² Žr. Jose Antonio Merino. *Pranciškonų filosofijos istorija*. Iš ispanų k. vertė D. Jonkus. – Vilnius: Aidai, 2000, p. 45.
- ³ Žr. Battista Mondin. *Dizionario enciclopedico dei papi. Storia insegnamenti*. – Roma: Citta Nuova Editrice, 1995, p. 215.
- ⁴ John W. Baldwin. *Viduramžių kultūra*. Iš anglų k. vertė S. Daugirdaitė. – Vilnius: Aidai, 1996, p. 71.
- ⁵ Jose Antonio Merino. *Pranciškonų filosofijos istorija*, p. 45.
- ⁶ Žr. Dalia Marija Stančienė. *Scholastų polemika apie formų pluralizmą ir „Neturtą dvasioje“*. // *Logos*, Nr. 64, 2010, p. 107–108.
- ⁷ Georges Duby. *Katedrų laikai*. Iš prancūzų k. vertė S. Skaisgirytė-Makselienė, R. Makselis. – Vilnius: VDA leidykla, 2004, p. 194.
- ⁸ Žr. Battista Mondin. *Dizionario enciclopedico dei papi*, p. 221.
- ⁹ Этьен Жильсон. *Философия в средние века*. Перевод с французского А. Д. Бакулова. – Москва: Республика, 2004, с. 332.
- ¹⁰ Людмила Бурлака. *Бонавентура*. // *Антология средневековой мысли. Теология и философия европейского средневековья*. Т. 2. – Санкт-Петербург: РХГИ, 2002, с. 124.
- ¹¹ S. Bonaventurae Bagnoregis. *Commentaria in Quatuor Libros Sententiarum Magistri Petri Lombardi, Episc. Parisiensis. Secundi Libri, d. XIII, a. II, q. II, res*. // *Opera Omnia S. Bonaventurae, Ad Claras Aquas*, 1885, p. 320.
- ¹² Bonaventūras. *Apie menų sugrąžinimą prie teologijos*. Iš lotynų k. vertė A. Rybelis, L. Valkūnas. // *Filosofijos istorijos chrestomatija. Viduramžiai*. Sud. Bronius Genzelis. – Vilnius: Mintis, 1980, p. 397.
- ¹³ Ten pat.
- ¹⁴ Šv. Bonaventūra. *Sielos vadovas į Dievą*. Iš lotynų k. vertė D. Alekna. – Vilnius: Aidai, 2009, p. 61.
- ¹⁵ Ten pat.
- ¹⁶ Bonaventūras. *Apie menų sugrąžinimą prie teologijos*, p. 398.
- ¹⁷ Ten pat.
- ¹⁸ Šv. Bonaventūra. *Sielos vadovas į Dievą*, p. 81.
- ¹⁹ Ten pat.
- ²⁰ Bonaventūras. *Apie menų sugrąžinimą prie teologijos*, p. 399.
- ²¹ Ten pat.
- ²² Ten pat.
- ²³ Ten pat, p. 400.
- ²⁴ Šv. Bonaventūra. *Sielos vadovas į Dievą*, p. 111.
- ²⁵ Бонавентура. *О возвращении наук к теологии*. Перевод с латинского Е. В. Антоновы. // *Антология средневековой мысли. Теология и философия европейского средневековья*. Т. 2., с. 132–133.
- ²⁶ Ten pat, p. 133.
- ²⁷ Žr. ten pat.
- ²⁸ Bonaventūras. *Apie menų sugrąžinimą prie teologijos*, p. 400.
- ²⁹ Ten pat, p. 401.
- ³⁰ Бонавентура. *О возвращении наук к теологии*, с. 134–135.
- ³¹ Bonaventūras. *Apie menų sugrąžinimą prie teologijos*, p. 401.
- ³² Aurelijus Augustinas. *Išpažinimai*. XIII kn. Iš lotynų k. vertė V. Stalioraitytė. – Vilnius: Aidai, 2004, p. 334–335.
- ³³ Бонавентура. *О возвращении наук к теологии*, с. 136.
- ³⁴ Bonaventūras. *Apie menų sugrąžinimą prie teologijos*, p. 402.
- ³⁵ Ten pat, p. 402–403.
- ³⁶ Ten pat, p. 403.
- ³⁷ Бонавентура. *О возвращении наук к теологии*, с. 138.
- ³⁸ Ten pat, p. 138–139.
- ³⁹ Ten pat, p. 139.
- ⁴⁰ Ten pat, p. 139–140.
- ⁴¹ Jose Antonio Merino. *Pranciškonų filosofijos istorija*, p. 51.